

NATUUR- EN MILIEUVERENIGING

GEMEENTE HEUSDEN

'NATUURLIJK'

NOVEMBER/DECEMBER 2016

Winter aan het Oude Maasje

foto: Cokkie de Hart

HET BESTUUR

NATUUR- EN MILIEUVERENIGING GEMEENTE HEUSDEN

Contributie minimaal € 12,00 per jaar, gezinsleden € 6,00 per jaar.
Postbanknr. NL38INGB0005377889 t.n.v. Penningmeester
Natuur- en Milieuvereniging gemeente Heusden,
Mondriaanplein 1 5301 TD Zaltbommel

SAMENSTELLING BESTUUR

Voorzitter: Joost van Balkom
Vermeerplantsoen 145
5151 WS Drunen tel. 0416-376202

Secretaris: Harry Nijenstein
Copernicuslaan 4
5251 ZC Vlijmen tel. 073-5130287
info@natuurenmilieuheusden.nl

Penningmeester: Rien Melis
Mondriaanplein 1
5301 TD Zaltbommel tel. 0418-842791

Leden: Cary Driessen
Kerkstraat 10
5253 AN Nieuwkuijk tel. 073-5118785

Website: www.natuurenmilieuheusden.nl

Wijzigingen in adres en/of mailadres graag doorgeven aan:
Rien Melis via e-mail melisrien1@gmail.com of per telefoon 0418-842791

INHOUDSOPGAVE

1.	Het bestuur	blz. 2
2.	Inhoudsopgave	blz. 3
3.	Voorwoord	blz. 4
4.	Programma 2016	blz. 5
5.	Nieuwe leden	blz. 8
6.	10 jaar monitoring in de Baardwijkse Overlaat	blz. 9
7.	“Adieu bessentuin, welkom aan de bloementuin”	blz. 13
8.	Inventarisatie roofvogels gemeente Heusden	blz. 15
9.	Column	blz. 17
10.	De eik legt het loodje	blz. 19
11.	Interview met Fons Mandigers	blz. 21
12.	Landschapsbeheer	blz. 25
13.	Drunen-Noord bespaart	blz. 27
14.	Het Living Planet Report: Natuur in Nederland	blz. 29
15.	Op de grote, stille stuifheide	blz. 32
16.	Een moestuin in het Breeveldpark	blz. 39
17.	Adverteerders	blz. 41

Jaargang 34, 2016, nr.3

Redactie:

Noor Peters, Harry Nijenstein, Wil Maaijwee

Kopij graag op formaat A4 in Arial 14.

U kunt het sturen naar: pr@natuurenmilieuheusden.nl

VOORWOORD

Het voorjaar was erg nat, zo nat dat er van vlinders tellen weinig terecht kwam, maar ...wat een nazomer!! Tot 20 oktober groeit en bloeit alles maar door. Nog weinig herfstbladeren en als het kwik iets omhoog gaat dan vliegen er nog steeds vlinders. Verschillende soorten hebben een derde generatie voortgebracht. De kleine vuurvlinder, het landkaartje en vooral de bonte zandoogjes. Wat hebben die een inhaalslag gemaakt!

Ook de wespen hebben zich enorm hersteld. Van de zomer las je in de kranten dat er zo weinig wespen waren en dat was ook zo. Maar zodra de regen ophield en de warme nazomer begon, hebben deze beestjes zich uit de naad gewerkt om toch nog voor veel nieuwe koninginnen te zorgen. Ik heb het gemerkt. Toen ik met de bosmaaier begin oktober aan het maaien was op de Heidijk raakte ik een wespennest. Gevolg twaalf steken en een nieuw record: "Sprint met helm en bosmaaier" Niet alleen daar, maar ook aan de Kanaaldijk, en bij de Akkerlaan en in mijn tuin zitten nog nesten waar de beestjes af en aan vliegen. Tijd voor zoetigheid hadden ze niet. Dus veel last hebben we er niet van gehad.

Vanavond is er de vlinderlezing door Annette van Berkel van de Vlinderstichting. Ik heb al eerder van haar wat films, opgenomen met de highspeed camera, gezien, dus dat belooft veel.

Verder zijn er binnenkort wandelingen waar u aan deel kunt nemen, maar eerst dit boekje maar eens uitlezen. Veel leesplezier.

(Joost van Balkom)

PROGRAMMA 2016/2017

Landschapsbeheer is iedere woensdagochtend van 9 tot 12 uur en de eerste zaterdag van de maand. Het precieze programma staat op de site onder het kopje agenda: www.natuurenmilieuheusden.nl

zondag 8 januari

wandeling rond de Haarsteegse Wiel

vertrekpunt : op de dijk bij de IJsbaan in Haarsteeg

aanvang: 10.00 uur

gids: Peter van der Velden

donderdag 12 januari

Repair Café

reparatie van (bijna) al uw kapotte spullen.

locatie: buurthuis de Stulp, Admiraalsweg 100 in Drunen

tijd: van 19.00 tot 21.00 uur

zaterdag 4 februari

inventarisatie plantenwerkgroep

locatie: Plantloonseweg

vertrektijd: 13.30 uur

informatie: Theo Boonmann 0416 – 376378

zondag 12 februari

wandeling in de Poort van Heusden

vertrekpunt: café de Hei aan de Bosscheweg

aanvang: 10.00 uur

gids: Peter van der Velden

zaterdag 4 maart

inventarisatie plantenwerkgroep

locatie: Nederhemert Zuid

vertrektijd: 13.30 uur

informatie: Theo Boonmann 0416 - 376378

donderdag 9 maart

Repair Café

reparatie van (bijna) al uw kapotte spullen.

locatie: buurthuis de Stulp, Admiraalsweg 100 in Drunen

tijd: van 19.00 tot 21.00 uur

zondag 12 maart

wandeling ommetje Herpt

vertrekpunt: café de Ploeg in Herpt

aanvang: 13.30 uur

gids: Hermien van Toorenborg

wandelen op eigen risico

zaterdag 1 april

inventarisatie plantenwerkgroep

locatie: de Brand

vertrektijd: 9.30 uur

informatie: Theo Boonmann 0416 - 376378

zondag 9 april

wandeling in de Sompen en Zooislagen

Te voren opgeven via info@natuurenmilieuheusden.nl maximaal 25 personen

locatie: eendenkooi de Sompen en Zooislagen in Haarsteeg

gids: de heer van Bijnen, beheerder

vertrekpunt: Vergereinsestraat in Haarsteeg (voorbij de slagboom)

aanvang: 10.00 uur

maandag 10 april

jaarvergadering

locatie: het d'Oultremontcollege

aanvang: 19.30 uur

donderdag 13 april

Repair Café

reparatie van (bijna) al uw kapotte spullen.

locatie: buurthuis de Stulp, Admiraalsweg 100 in Drunen

tijd: van 19.00 tot 21.00 uur

zaterdag 6 mei

inventarisatie plantenwerkgroep

locatie: de haven van Heusden

vertrektijd: 9.30 uur

informatie: Theo Boonmann 0416 – 376378

zondag 14 mei

wandeling bij de Roeivijver
vertrekpunt: de parkeerplaats aan de Duinweg
aanvang: 10.00 uur
gids: Peter van der Velden

zaterdag 20 mei

jubileum-excursie vanwege het dertig jarig bestaan!

locatie: de Biesbosch
nadere informatie volgt later.

donderdag 8 juni

Repair Café
reparatie van (bijna) al uw kapotte spullen.
locatie: buurthuis de Stulp, Admiraalsweg 100 in Drunen
tijd: van 19.00 tot 21.00 uur

zondag 11 juni

excursie voormalige bessenkwekerij
locatie: voormalige bosbessenkwekerij , de Duinweg in Drunen
vertrekpunt: café de Klinkert
aanvang: 9.30 uur
gidsen: Piet Smeekens en André van Drunen

maandag 12 juni

inventarisatie plantenwerkgroep
locatie: de Veste in Waspik
vertrektijd: 19.00 uur
informatie: Theo Boonmann 0416 - 376378

maandag 3 juli

inventarisatie plantenwerkgroep
locatie: Labbegeat west
vertrektijd: 19.00 uur
informatie: Theo Boonmann 0416 - 376378

zaterdag 8 juli

wandeling in de Duinen
vertrekpunt: Giersbergen
aanvang: 10.00 uur
gids: Marion van den Broek

NIEUWE LEDEN

Als nieuwe leden meldden zich aan:
mevrouw Kuijten uit Drunen
en
de heer Vonk uit Drunen

Welkom bij de vereniging!

Parelamanieten in de avondzon

foto: Annie van Bokhoven

10 JAAR MONITORING IN DE BAARDWIJKSE OVERLAAT

In 2006 ben ik begonnen met het monitoren van libellen in de Baardwijkse Overlaat (zie kaart). Dit eerste jaar beschouw ik als leerjaar zodat het echte monitoren pas begonnen is in 2007.

Tot en met 2016 betekent dat 10 jaar achtereenvolgens dezelfde methode.

Een goed moment om de balans op te maken!

In 10 jaar tijd werden 31 soorten waargenomen. Bovendien worden in de Elshoutse Wielen en Hooibroeken nog eens vier andere soorten gezien. In totaal dus 35 soorten libellen en dat is exact de helft van het aantal in Nederland voorkomende libellen.

Een mooi resultaat dus.

Van 20 soorten kan worden vastgesteld dat er een vaste populatie zit. De meest voorkomende libellen zijn:

Azuurwaterjuffer, Blauwe breedscheenjuffer, Bloedrode heidelibel, Grote roodoogjuffer en Lantaarntje.

De meest bijzondere libel die wordt waargenomen is de Bruine korenbout. Die heeft weliswaar een kleine populatie, maar komt toch elk jaar voor. Deze libel is in Nederland vrij zeldzaam.

Een andere vrij zeldzame libel die hier voorkomt is de Kanaaljuffer. De laatste zeven jaar wordt hij jaarlijks waargenomen.

Andere kleine populaties zijn:

Platbuik, Vroege glazenmaker en Smaragdlibel.

Ook deze libellen komen vrijwel elk jaar voor.

Enkele soorten worden heel sporadisch waargenomen. Deze onverwachte waarnemingen kunnen in alle biotopen voorkomen. We spreken dan van zwerfgedrag. Enkele voorbeelden hiervan zijn:

Koraaljuffer, Gevlekte witsnuitlibel, Tengere pantserjuffer en Weidebeekjuffer.

(Rien Melis)

Veldkaart van de monitoring

Kanaaljuffer

foto: Wilhelmine Marti

JAAROVERZICHT LIBELLEN BAARDWIJKSE OVERLAAT

Jaar	2006	07	08	09	10	11	12	13	14	15	2016			GEM P/J
Azuurwaterjuffer	54	185	146	349	208	117	224	213	162	313	139	1971	11	179
Blauwe breedscheenjuffer	7	35	56	109	78	176	75	164	183	131	83	1014	11	92
Blauwe glazenmaker	3	2	56	3	0	6	2	8	4		4	84	10	8
Bloedrode heidelibel	99	117	56	76	64	60	56	67	92	60	97	747	11	68
Bruine glazenmaker	16	10	56	17	16	26	13	10	16	12	12	192	11	17
Bruine Korenbout	1	0	56	2	0	1	1	3	0			64	6	11
Bruinrode heidelibel	10	11	56	13	13	7	9	5	7	1	8	132	11	12
Gevlekte witsnuitlibel	0	0	56	0	0	0	1	0	0	0		57	1	57
Gewone oeverlibel	42	7	56	16	25	22	8	13	10	8	3	207	11	19
Gewone pantserjuffer	0	0	56	3	3	0	0	2	0		1	64	5	13
Glassnijder	0	1	56	12	12	9	10	12	5	5	5	122	10	12
Grote Keizerlibel	3	1	56	4	8	5	1	7	3	1	1	89	11	8
Grote roodoogjuffer	22	110	56	117	129	81	61	48	70	81	46	775	11	70
Houtpantserjuffer	7	3	56	15	32	32	4	6	24		6	179	10	18
Kanaaljuffer	0	0	56	0	1	7	6	8	4	5	3	87	7	12
Kleine roodoogjuffer	0	0	56	8	19	7	0	12	7	4	9	113	8	14
Koraaljuffer	0	2	56	0	0	0	0	0	0			58	1	58
Lantaarntje	47	96	56	72	72	48	63	56	27	12	20	549	11	50
Paardenbijter	6	10	56	29	28	16	19	17	36	15	20	232	11	21
Platbuik	1	6	56	7	20	2	1	2	7	1		103	10	10
Smaragdlibel	20	22	56	41	40	25	31	25	11	22	9	293	11	27
Steenrode heidelibel	1	5	56	18	7	6	17	10	10	8	20	138	11	13
Tengere pantserjuffer	0	0	56	0	0	0	0	1	0			57	1	57
Variabele waterjuffer	6	5	56	23	9	4	4	4	5		4	116	9	13
Viervlek	22	21	56	70	67	73	53	74	29	42	7	507	11	46
Vroege glazenmaker	0	0	56	6	6	5	7	10	3	13	2	106	9	12
Vuurjuffer	5	15	56	43	31	8	20	33	15	26	5	252	11	23
Watersnuffel	0	1	56	5	9	8	10	9	1		2	99	9	11
Weidebeekjuffer	0	0	56	0	0	0	0	0	0	1		57	1	57
Zwervende heidelibel	0	7	56	7	4	1	3	0	0			78	6	13
Zwervende pantserjuffer	0	0	56	5	2	0	0	0	0			63	2	32
Aantal soorten	19	22	24	26	25	25	25	26	23	20	23	31		

Blauwe breedscheenjuffer
Foto: Annie van Bokhoven

Buiten overlaat maar binnen gemeente Heusden waargenomen															
jaar	2006	07	08	09	10	11	12	13	14	15	2016				
Weidebeekjuffer	x	x	x	x	x	x	x	x	x		x				
Kleine roodoogjuffer		x								x					
Tangpantserjuffer				x					x						
Vuurlibel								x							
Bandheidlibel								x							
Bruine Korenbout	x	x	x		x				x	x					
Zwarte Heidelibel			x	x	x		x		x						
Vroege glazenmaker		x													

Bruine korenbout (vrouwelijk)

Bruine korenbout (mannelijk) Foto's: Rien Melis

ADIEU AAN DE BESENTUIN ... WELKOM AAN DE BLOEMENTUIN

Piet Smeekens is gestopt met zijn bessentuin.

Na 44 jaar houdt hij het voor gezien. Veel mensen zullen het missen.

In 1972 kocht Piet samen met een vriend een halve bunder grond van “de burgemeester van Giersbergen”: Jan van Helvoirt. Voor 1,5 gulden per m² vrij op naam... Aanvankelijk was het alleen maar grasland voor een pony. Langzamerhand breidde hij zijn domein uit tot bijna 3 hectares. De ingang werd verschillende keren verlegd. Deze liep eerst via de huidige kampeerboerderij van Muskens: een recht van overpad – stammend uit 1876 – waarbij twee karren beladen met musterd elkaar moesten kunnen passeren.

Om wat geld bij te verdienen plantte Piet kerstbomen. Maar om het hele jaar door inkomsten te hebben, ging hij na 3 jaar over op het kweken van groentes: boerenkool, peulen, bonen, peen..... In 1987 maakte hij de definitieve overstap naar de blauwe bes. Gezond, lekker, exclusief en vrij gemakkelijk te telen! Via de Blauwe Bessen Studieclub in Limburg deelden de kwekers hun ervaringen.

Tegelijkertijd was er volop ruimte om zijn natuurhart te laten spreken. Met behulp van Brabants Landschap werd er een plan opgesteld: poelen en een sloot werden gegraven, knotwilgen geplant en houtwallen aangelegd. Onder zijn handen (en met hulp van o.a. André van Drunen) groeide er een waar paradijsje.

Steeds meer vogels vonden hun weg naar de enclave: putters, het ijsvogeltje, goudvinken. Ruim 50 soorten zijn er waargenomen. Ik bewonderde er een paartje mandarijn eenden. Wonderschoon...om nooit te vergeten.

Maar Piet nadert de 70 jaar. Tijd om er mee te stoppen. De bessenstruiken zijn gerooid, de stobben weggehaald. Volgend jaar wordt er een bloemrijk grasland ingezaaid. Nog meer aantrekkingskracht voor insecten, vlinders, bijen en vogels.

Tegenwicht tegen de “groene woestijnen” die je overal ziet?

Nu is er tijd om met zijn vrouw een dagje er op uit te trekken, bijvoorbeeld naar de vlindertuin in Luttelgeest. Zijn daar nog meer soorten te bewonderen dan de dertig verschillende dagvlinders aan de Duinweg? Piet: dank voor je gastvrijheid en tot ziens!

(Noor Peters – van Dijk)

INVENTARISATIE ROOFVOGELS GEMEENTE HEUSDEN

Theo Putters zwierf in 2016 weer vele uren door de natuur van Heusden en inventariseerde onderstaande lijst van roofvogels.

Nummer	Soort	Gebied	Boom soort	Jongen	
1107	Havik	Baardwijkse overlaat	Lariks	1	
1140	Buizerd	Baardwijkse overlaat	Populier	1	
1144	Sperwer	Baardwijkse overlaat	Douglas spar	2	
1094	Wespendief	Elshoutse wielen	Populier	0	Mislukt in jongen fase
1142	Buizerd	Elshoutse wielen	Populier	1	
1145	Buizerd	Elshoutse wielen	Populier	2	
1146	Buizerd	Elshoutse wielen	Douglas spar	1	
1147	Buizerd	Elshoutse wielen	Berk	1	
1148	Buizerd	Elshoutse wielen	Populier	2	
1120	Havik	Fellenoord	Grove den	2	
1031	Buizerd	Hooge bank	Lariks	0	Mislukt in jongen fase
1116	Buizerd	Hooge bank	Grove den	1	
1138	Buizerd	Hooge bank	Populier	0	Mislukt in jongen fase
1143	Buizerd	Hooge bank	Grove den	2	
1119	Buizerd	LDD- Fellenoord	Grove den	0	Mislukt einde broedtijd/begin jongen
1139	Havik	LDD- Fellenoord	Grove den	Onbekend	
1026	Buizerd	LDD- Hooge heide	Grove den	2	
1128	Havik	LDD- Hooge heide	Grove den	2	
1141	Buizerd	LDD- Hooge heide	Populier	0	Mislukt in jongen fase
1072	Buizerd	LDD- Klinkert	Grove den	3	
1073	Havik	LDD- Klinkert	Grove den	1	
1091	Havik	LDD- Klinkert	Grove den	3	
1123	Buizerd	LDD- Klinkert	Grove den	0	Mislukt in late jongen fase
1075	Havik	LDD- Maaijen	Lariks	2	
1087	Buizerd	LDD- Maaijen	Grove den	1	Vermoedelijk meer jongen
1098	Havik	LDD- Maaijen	Grove den	Onbekend	Bij de bezoeken nooit geen jongen gezien
1134	Buizerd	LDD- Maaijen	Grove den	1	
1149	Sperwer	LDD- Maaijen	Zwarte den	0	Mislukt in jongen fase
Totalen		Jongen	Nesten	Jongen/nest	
	Buizerd	18	17	1,1	
	Havik	11	7	1,6	
	Sperwer	2	2	1,0	
	Wespendief	0	1	0,0	

(Theo Putters)

Wespendif

Havik

Sperwer

Buizerd

Bron: Dorp in vogelvlucht

COLUMN: MOOISTE NATUURGEBIED VAN NEDERLAND

Onze tuin is bedekt met een gele deken van bladeren. Het heeft geen zin om het blad op te ruimen en van het gras te harken, want morgen is het weer precies hetzelfde. Laat de deken maar dikker worden. Over een paar weken harken we het grootste gedeelte van het blad in de borders. Met mate, want anders gaat het op den duur schimmelen.

De herfst is zo mooi, niet alleen in onze tuin, maar vooral in de bossen en in de Loonse en Drunense Duinen. Als een echte chauvinist heb ik op het Van Gogh National Park gestemd. Ik was een van die 88.000 mensen die gestemd hebben. Maar niet van harte, ik heb het meer gedaan uit zo'n postcodeloterijgevoel, om er bij te horen. Zo'n gevoel van als je niet meedoet, dan kun je ook niets winnen. En als er dan eens een lekkere prijs in jouw straat, wijk of gebied valt, dan voel je je toch een beetje een loser. Ik ben ook 'maar' een mens.

Ik vind dat Van Gogh geëerd moet worden als schilder. En dat gebeurt gelukkig al op vele manieren. Het Van Gogh Museum is zo'n betekenisvol erbetoon. Je zou nog een ziekenhuis naar hem kunnen vernoemen (KNO-kliniek), maar zeker geen nationaal park, waar 'onze' Loonse en vooral Drunense Duinen maar een onderdeelje van zijn. Ik wil niets, nou ja weinig, afdoen aan de kwaliteiten van Van Gogh, maar het perspectief in zijn schilderijen is maar matig. Dat had veel beter kunnen en moeten zijn. Als het park dan toch de naam van een kunstschilder moet dragen, gun dan 500 jaar na zijn dood de eer aan Jheronimus Bosch, want wat hij op het doek aan wonderlijke natuur toevertrouwde, is nog steeds fenomenaal.

En dan nog iets. Zowel Vincent als Jheronimus zijn Brabanders en dan is Engels niet op z'n plaats, dan is het geen National Park, maar gewoon een Nationaal Park. Wie bedenkt eigenlijk dit soort initiatieven? Uit wiens of wier koker komt zoiets? 'We' willen helemaal geen onderdeel zijn of worden van het Van Gogh National Park. Als je een referendum zou houden hier in onze gemeente, dan denk ik dat het merendeel van de inwoners voor de naam Loonse en Drunense Duinen zou kiezen. Eigenlijk ben ik hartstikke tevreden met het feit dat 'we' niet gewonnen hebben. Wat moeten we hier met al die stedelingen van boven de rivieren? De recreatieve druk op onze duinen is al heel groot. Zelfs op herfstachtige sombere dagen kom je altijd mensen tegen op bospaden.

Wat zitten er voor voordelen aan om tot mooiste natuurgebied van Nederland te worden gekozen? Hebben wij nog wensen met betrekking tot voorzieningen? Missen we echt iets in 'onze' duinen? Volgens mij zijn we al bevoorrecht met zo'n prachtig natuurgebied, dat al de geuzennaam Nationaal Park draagt. Ik ben aan de voet van de Roestelberg geboren. Voor mij is het hét mooiste park van Nederland!

(RC Schalken)

DE EIK LEGT HET LOODJE

Een alarmerend artikel uit PUUR natuur – het ledenblad van Natuurmonumenten herfst 2016.

Na de alarmerende jaren tachtig waarbij het begrip “zure regen” symbool stond voor afstervende bossen, leek het juist weer goed te gaan met het bos. De uitstoot van zwaveldioxide werd teruggedrongen door de komst van filters, katalysoren en schonere brandstof.

Het bos leek behouden. Leek, want de verzuurde zandgronden herstelden zich niet. Sterker nog, de bodem raakt steeds verder uit balans.

Ammoniak is de voornaamste boosdoener. Door onze enorme veestapel komt er steeds meer ammoniak vrij. Dat komt in de bodem terecht, met een vervelende kettingreactie tot gevolg. Ammoniak zorgt voor verzuring en ophoping van stikstof, wat de bodem verrijkt. Tegelijkertijd spoelen schaarse mineralen zoals calcium, kalium en magnesium, nog verder uit. Het gevolg: de oorspronkelijke planten, paddenstoelen en schimmels verdwijnen, terwijl snelle groeiers zoals pijpenstrootje en braam profiteren.

Foto: Kanoweb

Droogte is fataal

Ook de inlandse eik is de dupe. Zijn wortels groeien veel minder goed in bodems met veel stikstof.. Dat geldt ook voor bodemschimmels die de eik helpen bij de opnamen van voedingsstoffen en water. Het maakt de eiken kwetsbaar. Een droogteperiode kan al fataal zijn.

En door de klimaatverandering hebben we die de afgelopen jaren regelmatig gehad. Het woord “waldsterben” nemen deskundigen nog niet in de mond, maar er is zeker iets ernstigs aan de hand. Boswachters zien opvallend veel wegwijnende en stervende eiken in bossen op de zandgronden van Oost – en Zuid Nederland, zoals bijvoorbeeld Huis ter Heide bij Loon op Zand.

Het grote aandeel stikstof in de bodem en de schaarste aan mineralen is ook van invloed op de samenstelling van het eikenblad. Dat bevat minder bouwstoffen voor rupsen die er van eten. Die zijn veel langer bezig om voldoende voeding binnen te krijgen. Vaak sterven ze vroegtijdig. En minder rupsen betekent ook minder rupsetende zangvogels zoals bonte vliegenvangers of koolmezen. Zij vormen weer het menu van sperwers. De roofvogels komen hierdoor niet alleen in voedselnood, maar missen ook voldoende bouwstoffen voor hun legsels. Zo verdwijnt de sperwer stilletjes uit onze bossen op de zandgronden.

Verliezer

De bosmier is een andere verliezer. Hij eet veel insecten en leeft in samenhang met bladluizen. Die verstrekken de mieren honingdauw, een vloeistof die ze afgeven. In ruil daarvoor bieden de mieren bescherming tegen vijanden. Minder insecten en minder bladluizen betekent echter ook minder bosmieren. De ooit zo indrukwekkende mierenhopen als toonbeeld van gezonde bossen verdwijnen. Zo raakt de kringloop van het bos steeds verder ontwricht. Met experimentele bodembehandelingen wordt geprobeerd om de schade te beperken, maar voor een echte omslag is meer nodig: minder vee, minder ammoniak en stikstof in de natuur.

(Noor Peters – van Dijk)

Bosmier

bron:Internet

INTERVIEW MET FONS MANDIGERS:

“JE KRIJGT ER OOK EEN SOORT OERGEVOEL BIJ”

Loop, als je de kans krijgt, met Fons Mandigers van Natuurmonumenten door het Vlijmens Ven en je krijgt een schat aan informatie en wetenswaardigheden te horen en zien over de 215 hectare nieuwe natuur die er is aangelegd, waaronder een aantal percelen voedselarm, bijzonder blauwgrasland, dat in kwelwatergebieden gedijt. In 2013 werd met succes bij het LIFE+ co-financieringsprogramma van de Europese Commissie en met financiële steun van de provincie Noord-Brabant een aanvraag ingediend voor herstel van vochtig schraalgrasland. Nu de klus geklaard is, kan de natuur zich verder ontwikkelen en krijgt het Pimpernelblauwtje de kans om na zijn herintroductie zich in een veel uitgebreider leefgebied voort te planten.

We hebben afgesproken op de Ruidigersdreef in Vlijmen, op de plek waar het voormalig informatiecentrum van 'Blues in the Marshes' stond, vlakbij de Bossche Sloot. Het is op de grens van Vught en Vlijmen, in het gebied De Ham van Staatsbosbeheer (Vughtse Gement) en het Vlijmens Ven van Natuurmonumenten. Hier werkte en werkt nog Natuurmonumenten samen met het Waterschap Aa en Maas, De Vlinderstichting, Staatsbosbeheer en de gemeente Heusden aan 'Blues in the Marshes'. De Europese Commissie subsidieerde het project met € 1,7 miljoen en de provincie Noord-Brabant met € 1,5 miljoen. Natuurmonumenten, gemeente Heusden en De Vlinderstichting droegen financieel ook bij aan het project, dat circa € 3,5 miljoen kost. “Zonder een bijdrage uit Europa is een dergelijk groot project niet te realiseren”, zegt Fons Mandigers.

Legakkers en blauwgrasland

Hij laat een oude overzichtskaart van het gebied zien. “Heel bijzonder, ieder perceel had vroeger een naam. De structuur van al die legakkers (strook grond in veengebied, RS) is op deze kaart nog aanwezig”. Percelen hebben op deze oude kaart namen als: De Zangers, De Hoge Morgens, De Halve Manen, Leeuwen Kamp, De Kinderen Ham, Wolfsbosch, Vier Morgen, De Lange Putten, H. Geest Kamp en Koks Kamp. Het is een gebied waar volgens Mandigers in het verleden wel honderd mensen werkten om er de kost te verdienen, een gebied ook dat vol lag met kleine slootjes. “Een zeiknat gebied, dat als het je lukte om de waterstand met bijvoorbeeld 20 cm te verlagen, geschikt was er ‘s zomers te boeren. Dat werd gedaan door middel van een waterafvoersysteem, door grond op te hogen tussen twee waterlopen (rabatten). Zo heeft dat vroeger gefunctioneerd. Mest was er niet, hooi was van groot belang en alles wat men kon gebruiken, werd gebruikt. Zo is het blauwgrasland ontstaan, een type grasland met nogal wat plantensoorten met een blauwgroene kleur, zoals blauwe zegge, blauwe knoop, Spaanse ruiter en zeegroene muur.”

Waterberging

Het is een sombere herfstdag. Op de groene weilanden in De Ham wordt niet meer geboerd. Het gebied is afgezet met prikkeldraad, een leefgebied voor weide- en watervogels geworden. Het is er een drukte van belang. Roerloos blijft de zilverreiger zitten, ook wanneer een grote groep ganzen opgeschrikt wordt en met veel lawaai overvliegt om elders weer neer te strijken. De groep overnacht volgens Mandigers bij de IJzeren Man in Vught. “In De Ham wordt niet meer gemest en de grond zal in de loop van de tijd wel verarmen, maar voordat het een blauwschraalgrasland is geworden, ben je 150 jaar verder. Een gedeelte van De Ham, Vughtse Gement het Vlijmens Ven is ingericht voor waterberging (HoWaBo). Door allerlei ingrepen in het Maasgebied is de hoogwaterpiek van de Maas verschoven, sneller bij Den Bosch komen te liggen.”

Er is nu een prachtig nieuw natuurgebied aangelegd. Stel dat het overstroomt, is het dan einde verhaal met de nieuwe natuur? Fons: “Het natuurlijk regiem van een blauwgrasland is dat het 's zomers droog is en 's winters zeiknat. Omdat het kwelgebieden zijn, kunnen ze tegen overstromingen. Daarnaast zal het statistisch gezien maar eens in de 100 jaar ingezet hoeven te worden voor waterberging.”

Landbouw en natuur gescheiden

We lopen naar de Bossche Sloot, op de grens met het Vlijmens Ven, waar de voedselrijke bovenlaag van de voormalige landbouwgrond 40 á 50 cm is afgegraven om ontwikkeling van schraalgrasland mogelijk te maken. Blauwgrasland is volgens Fons laag productief. Vroeger haalde men 2 ton hooi per hectare van een grasland, tegenwoordig is dat 25 ton per hectare. Boeren op blauwgrasland was echt een armeluibestaan. “Van blauwgrasland hebben we in Nederland 100.000 hectare gehad en dat is teruggelopen tot 100 hectare. Het is best een hele forse opgave om een substantieel blauwgraslandgebied te ontwikkelen, omdat het ook nauw samenhangt met de bodemstructuur, met kwelwatergebieden. Toen de kunstmest kwam, was het rap gedaan met de schraalgraslanden. Ook het toenmalige waterhuishoudingssysteem hield dat voedselarme systeem in stand. Nu is het gebied zo ingericht dat landbouw en natuur ieder een eigen watersysteem hebben. Het kwelwater kan vastgehouden worden, een pomp kan overtollig water onder de Bossche Sloot pompen naar ander gebied en met afsluitingskleppen kan het gebied afgesloten worden als het voor waterberging ingezet moet worden.”

Sporensloten en kranswieren

Op de afgegraven grond in het Vlijmens Ven is eenmalig kalk gestrooid, om nutriënten (voedingsstoffen voor planten, RS) af te vangen en vervolgens is er maaisel van blauwgrasland uit de Moerputten op gestrooid. In dat maaisel zitten namelijk belangrijke zaden voor de ontwikkeling van de flora, die zo kenmerkend is voor blauwgrasland. Beheerder Fons Mandigers van Natuurmonumenten is enthousiast over het resultaat en wijst ons op de geelgroene zegge die op de Rode Lijst voorkomt en de holpijp. “De holpijp is de indicator bij uitstek voor een kwelwatergebied. De ontwikkeling van de vegetatie heeft onze verwachtingen overtroffen. Ik zie nu al alle kernsoorten van blauwgrasland. Voor konijnen is dit gebied te nat, het is de biotoop van de haas en de hazenstand zit weer duidelijk in de lift. Kenmerkend voor kwelgebieden is ook een olielaagje op het water. In grondwater zit geen zuurstof, er zitten bacteriën in en als die in aanraking komen met zuurstof dan sterven deze en ontstaat een eiwitlaagje op het water met zo'n olieachtige kleur. Het Vlijmens Ven staat nationaal bekend om zijn rijkdom aan kranswiersoorten. Het is het 2^e soorten rijkste kranswiergebied van Nederland. Over 4 á 5 jaar ziet het grasland er heel anders uit met rietzomen, met bloeiende pinksterbloemen, de grote ratelaar en koekoeksbloem. Wat blijft is de openheid van de polder, die in de winter zeiknat is. Dit soort gebieden worden heel hoog gewaardeerd door het publiek, je krijgt er ook een soort oergevoel bij.”

(Tekst RC Schalken, foto's Ad van Kessel)

LANDSCHAPSBEHEER

Het gevecht tegen de Amerikaanse vogelkers lijken we nu toch te gaan winnen. Al vele jaren proberen we op allerlei manieren deze prunussoort in aantal te doen verminderen. En zoals het er nu naar uitziet met succes. Gewapend met een sterke steekschop wordt de een na de ander uitgestoken. Op deze manier ben je er ook echt vanaf.

Zo hebben wij al een groot deel van de Heidijk schoon gemaakt. Vanaf het witte huisje tot aan het einde van de Akkerlaan is de Heidijk schoon. Komende woensdag gaan we voorlopig voor de laatste keer dit seizoen aan het werk in de prunus. De Heidijk in de Zeeg is aan de beurt, want hier staat nog echt veel. Ook in de Baardwijkse Overlaat, voorheen een prunusparadijs zijn hele stukken al prunusvrij gemaakt. Het laatste werk was in oktober, toen is de houtwal langs de Kanaalweg prunusvrij gemaakt.

Ons werkgebied is de gemeente Heusden, maar specifiek loopt het terrein waar we werken van De Hooibroeken in Heusden, via de Elshoutse wielen, naar de Baardwijkse Overlaat en dan via Kanaaldijk en Heidijk naar de Zeeg. Het eind is zo'n beetje rond de Driewiel, bij de Meerdijk.

Toch werken we ook af en toe in andere gebieden, bv. rond de Nieuwkuijke Wiel. Dat is een project waar we proberen een nieuwe beheersgroep op te richten met omwonenden en geïnteresseerden. Al maanden werken we hier iedere laatste vrijdag van de maand van 14.00 tot 16.00. Momenteel zijn we bezig om het bijzondere stuk gagel midden in de plas vrij te maken van wilg, berk en els.

Natuurwerkdag

foto: Heusden in beeld

De maand november stond verder in het teken van jaarlijkse Landelijke Natuurwerkdag. Op 5 november om 9.00 's morgens startten we op het talud van het Afwateringskanaal om, dit jaar voor het laatst, de eikenopstand te dunnen.

Dit project doen we samen met het waterschap Aa en Maas. Zij zorgen voor de appelflappen, wij voor de soep met worstenbrood. Heel de maand november zijn we we hier verder gegaan.

In de Hooibroeken komen zeldzame libellen voor. En voor deze libellen hebben we de Krabbescheer, die nog maar op enkele plaatsen groeide, verspreid over de andere wateren. (Het sloten schonen is iets te rigoureuus gebeurd in het verleden.)

In de Zeeg ligt een weiland dat niet verpacht is de laatste twee jaar en wat wil het geval : er groeien nu honderden boompjes op, waaronder sporkehout, een boomsoort die geweldig goed is voor de bijen en hommels. Binnenkort wordt dit gebied geklepeld. Dus voordat dit gebeurt, gaan wij de komende tijd aan de slag om deze boompjes te verplaatsen naar andere natuurgebieden. O.a. In het natuurpark en op het Vlinderveld gaan wij wat groepjes aanplanten.

(Joost van Balkom)

Natuurwerkdag

foto: Heusden in beeld

“DRUNEN NOORD BESPAART”

besparingspilot van Energiek Heusden

Vanaf eind februari tot heden is in een samenwerking tussen Energiek Heusden, de gemeente Heusden en het bedrijf Susteen, met financiële steun van de regio Hart van Brabant, in de gemeente Heusden een energiebesparingsproject gerealiseerd. Het project is zeer succesvol verlopen; zowel kwantitatief als kwalitatief is aan alle vooraf gestelde doelen voldaan.

Een van de doelen van Energiek Heusden was het aansporen van inwoners om hun energieverbruik te verminderen, onder andere door het verbeteren van hun woning, het aanbrengen van isolatie, aanschaffen van een betere verwarmingsketel, zonnepanelen etc.

Energiek Heusden heeft voor de uitvoering gezocht naar een partij die ruime ervaring heeft in vergelijkbare trajecten en in alle benodigde competenties kan voorzien. Susteen is zo'n partij die tientallen projecten door het hele land heeft uitgevoerd en over uitstekende referenties bleek te beschikken.

Op basis van de ervaringen van Susteen zijn voor dit project 1350 woningen gekozen in Drunen-Noord, die gebouwd zijn tussen 1925 en 1976. Voor een bescheiden bedrag van € 45,-, inclusief BTW, kon men een energieadvies laten uitbrengen. Dit advies gaf de mogelijkheden voor besparingen aan, inclusief een kosten-/batenberekening per maatregel. Desgewenst werd de kostenberekening onderbouwd met concrete offertes. Naar aanleiding van het advies had men verschillende keuzemogelijkheden: de maatregelen laten uitvoeren volgens de offerte, door een onderaannemer van Susteen, laten uitvoeren door een derde of zelf aan de slag te gaan.

De resultaten waren boven verwachting. Zo is met behulp van kengetallen van Milieu Centraal de energiebesparing en de daarmee gepaard gaande reductie van CO₂-uitstoot berekend. Er zijn totaal 53 maatregelen genomen met een totale CO₂ reductie van 81,690 kg per jaar.

De eindrapportage zal binnenkort door Energiek Heusden worden gepubliceerd op de site.

Ondertussen is Energiek Heusden al weer bezig met de voorbereiding van een vervolg op deze actie, namelijk “Heel Heusden Bespaart”. Zoals de naam al zegt gaat dit project de hele gemeente Heusden betreffen. Energiek Heusden verwacht hier in het voorjaar van 2017 mee te kunnen starten.

(Leo Boeren)

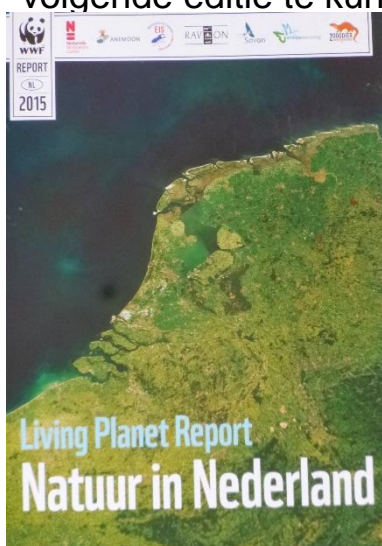
HET LIVING PLANET REPORT: NATUUR IN NEDERLAND

Er is in Nederland veel onderzoek gedaan naar allerlei aspecten van onze natuur. Overall zijn professionele en amateur-onderzoekers actief om de stand van flora en fauna vast te leggen en de hoeveelheid rapporten die een inzicht geven in de samenstelling van onze natuur is zonder meer indrukwekkend. Een nadeel is dat de samenhang en aansluiting van al deze rapporten niet altijd duidelijk is, omdat onderzoeken vaak vanuit verschillende gezichtspunten plaatsvinden, en vaak gericht zijn op bepaalde sectoren van de natuur. Het is daarom een goede zaak dat een aantal organisaties de krachten gebundeld heeft en alle beschikbare informatie over de Nederlandse natuur wil samenbrengen in een totaaloverzicht: "Natuur in Nederland". Hiervan is de eerste samenvatting eind 2015 verschenen.

De hierin samenwerkende organisaties zijn:

Het Wereld Natuurfonds
Naturalis Biodiversity Center
Anemoon (Marien onderzoek)
EIS Kenniscentrum Insecten
AVON (Reptielen, Amfibieën, Vissen)
Sovon Vogelonderzoek
Vlinderstichting
Zoogdierversamenwerking

Momenteel ontbreken hierbij nog de organisaties die zich bezighouden met de flora, de paddenstoelen en de overwinterende watervogels, maar men hoopt deze in een volgende editie te kunnen toevoegen.

Het rapport analyseert de situatie vanaf 1990 t/m 2013. Het jaar 1990 is als basis genomen omdat eerst in dat jaar voldoende betrouwbare cijfers over al deze sectoren beschikbaar zijn.

Gesteld wordt dat het daarom moeilijk is in een getal uit te drukken wat er in Nederland sinds 1900 aan natuur verloren is gegaan. Volgens een schatting van het Planbureau voor de Leefomgeving is ruwweg 60 procent van de natuur uit 1900 verdwenen. De soortenrijkdom rond 1900 was zo groot omdat de grote industrialisatie

nen.

Het rapport geeft een analyse van de situatie in:
de natuurgebieden,
het agrarische landschap,
in stad en dorp,
in zoet water en moerassen,
in het Noordzeegebied.

In de natuurgebieden is de omvang van de populaties van diersoorten sinds 1990 gemiddeld afgenomen met 30 procent, maar er is een groot verschil in de ontwikkelingen in bossen en die in open terreinen. In bossen was de situatie stabiel. Hier doen vooral algemene bosvogels, vleermuizen, holenbroeders en roofvogels het goed. In open terreinen is sprake geweest van een afname met 50 procent. Hier hebben o.m. vogels en vlinders te lijden van de stikstofdepositie. De laatste tien jaar is de situatie echter ook daar stabiel gebleven.

In het agrarische landschap daalde de omvang van populaties van diersoorten tussen 1990 en 2013 gemiddeld met 40 procent. Zowel dagvlinders als broedvogels zijn als groep achteruit gegaan. De haas bleef stabiel, das en hamster zijn vooruitgegaan, hermelijn en wezel gingen achteruit.

In stad en dorp zijn tussen 1990 en 2013 de populaties broedvogels en dagvlinders met 30 procent afgenomen. Vlinderpopulaties gingen de gehele periode achteruit; bij vogels is de situatie de laatste tien jaar stabiel gebleven.

Voor zoet water en moerassen zijn gunstigere cijfers te vermelden. De populatiegrootte van diersoorten is sinds 1990 met 40 procent toegenomen. De zoetwatervissen waren sinds 1990 stabiel. De libellen zijn vooruitgegaan en bleven sinds 2003 stabiel. Otter, en enkele soorten vleermuizen gingen vooruit. De broedvogels van moerassen namen toe. Amfibieën namen sinds 1990 toe, maar vuursalamander en rugstreeppad hadden een negatieve ontwikkeling.

Ook voor het Noordzeegebied is de ontwikkeling positief. De populaties van zoogdieren en vissen in de Noordzee zijn tussen 1990 en 2003 gemiddeld met 25 procent toegenomen. Sinds 2003 bleven de populaties gemiddeld stabiel.

De gewone en de grijze zeehond doen het goed en ook het aantal bruinvissen neemt toe. Ook het aantal vissoorten vertoont een toename.

Tot slot nog iets over de gemeten LPI.

De LPI (Living Planet Index) is een indicator van de biodiversiteit die sinds 1997 over de gehele wereld wordt gemeten.

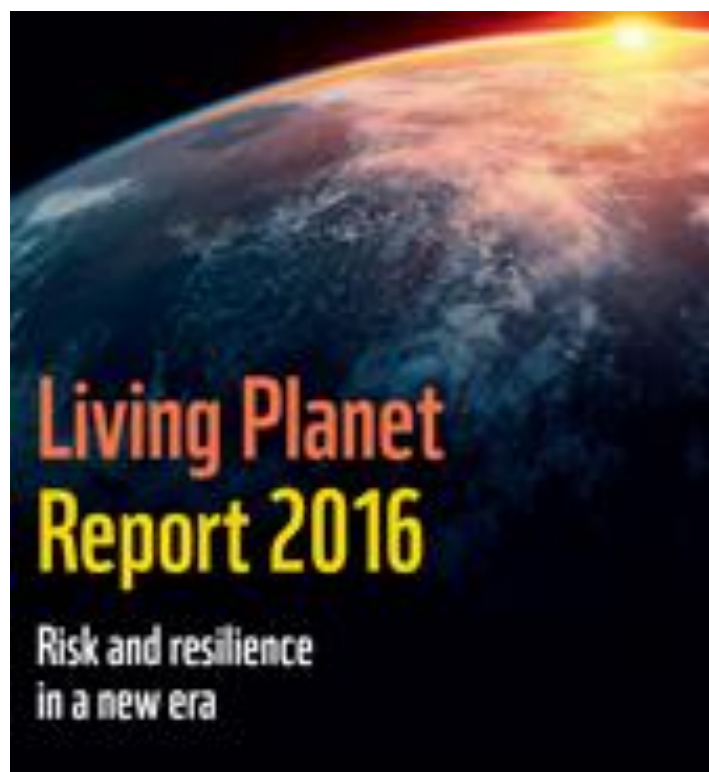
Het rapport vermeldt voor Nederland de volgende uitkomsten:

Voor bosgebieden	: LPI stabiel
Voor open natuurgebieden	: LPI afname
Voor agrarische landschap	: LPI afname
Voor stad en dorp	: LPI afname
Voor zoetwater	: LPI toename
Voor Noordzee	: LPI toename

Concluderend mag gesteld worden dat de afgelopen twee decennia een licht herstel van de natuurlijke rijkdom van Nederland te zien gaven, maar dat er nog grote verschillen zijn naar leefgebied en type landgebruik.

Hopelijk kan in een volgende uitgave van het Living Planet Report een verder herstel van de natuur in Nederland worden gemeld.

(Piet de Bont)

OP DE GROTE, STILLE STUIFDUINHEIDE

Wat heb ik deze zomer weer genoten van de bloeiende heide. Alleen maar aandachtig kijken, luisteren, ruiken, voelen. Dan is een wandeling over de mooie, paarse heide een echte belevenis!

Vanuit de verte zie je al een prachtig, glooiend landschap met hier en daar een oude eik en een enkele berk. Op de lagere delen van het landschap groeit het groen-gele Pijpestrootje, op de wat hogere delen de paarse heide en op de hoogste de uitgebloeide okerkleurige grassen (vooral Bochtige smele). Hier en daar tussen de heide en op de achtergrond glinstert het geel-witte stuifzand in de zon. Bij het naderen van de bloeiende heide ruik je al van ver de bedwelmende heidehoning (nectar).

Als je vervolgens aangekomen bent bij de heide en even door de knieën gaat en je oor te luisteren legt bij een 'gonzende' heidestruik, vind je er een grote verscheidenheid aan warmte-minnende insecten: hommels, honingbijen, zandbijen, gewone wespen, graafwespen, sluipwespen, zweefvliegen, uiltjes, vlinders, sprinkhanen, mierenleeuwen en libellen. Ook zie je er soms een Zandhagedis wegschieten.

De Groene specht verradt met zijn kri-kri-geluid zijn aanwezigheid. Het kan ook gebeuren dat er plotseling een schuwe, supersnelle Houtsnip opvliegt uit de heide. Verder kun je er ook, als je geluk hebt, de Heidekikker en de Zandloopkever zien. Af en toe hangt er een biddende Torenvalk in de lucht of een Buizerd die zich uit puur genoeg laten meevoeren met de opstijgende luchtstroming: hoger en hoger. Op de stuifzandheide zie je ook steeds een groepje Graspiepers.

Aan de randen van het heidegebied op de warme stuifduinhellingen bevinden zich ook enkele nesten van de (wettelijk beschermde) Rode bosmier. Deze mieren hebben hun eigen mierenpaden. Uit een holte van een oude eikenstronk vliegen Hoornaars af en aan. De Hoornaar is een gemoedelijke reuzenwespensoort van ca. 2 á 3 cm die je nooit op een terras zult aantreffen. Je vindt verder in de stuifduinen sporen van 's nachts overstekende reeën en hier en daar met lange, scherpe nagels gemaakte krabsporen van de das. Ook uitwerpselen van de vos en hier en daar nog enkele konijnenkeutels.

Op wat leemachtige grond in de stuifduinheide zag ik vroeg in het voorjaar een aantal Bremstruiken (*Sarothamnus vulgaris*) in bloei staan. Ook vond ik er, eveneens op wat leemachtige en dus iets minder zure grond, de tegenwoordig in de Drunense duinen zeldzame, meestal laag bij de grond blijvende Stekelbrem (*Genista anglica*) en Kruipbrem (*Genista pilosa*). De Kruipbrem zag ik niet alleen in het voorjaar, maar ook in het najaar nog een keer met zijn gele vlinderbloempjes in bloei!

Stekelbrem

Ook de Kruiwilg komt er nog voor. Wandelen door de heide is, als je er voor open staat en onderzoekend rondkijkt, een interessant gebeuren.

Misschien speelt het ook een rol dat ik in mijn jeugd ben opgegroeid tussen heidevelden. In het voorjaar liet de Wulp er zich horen en op warme zomeravonden de Nachtzwaluwen. Als kind met een nog onbevangen blik ervaar je je omgeving intuïtief nog als een groot verbazingwekkend geheel! Die verwondering is mij altijd bijgebleven en heeft zich gelukkig niet laten verdringen door de massa's aan rationele kennis die je in je verdere leven wordt verondersteld op te nemen om als mondig lid van de maatschappij te kunnen functioneren.

Van de bekende schilder Vincent van Gogh (1853-1890) is bekend, dat hij zich ook altijd enorm verbonden voelde met de Brabantse heide. Toen zijn vader dominee was in Zundert, maakte hij tochten over de heide, soms met zijn vader in een rijtuigje om veraf wonende boeren te bezoeken. De heide bracht hem altijd weer in een gelukzalige stemming; het zorgde bij hem voor innerlijke vrede.

Hij schrijft hierover aan zijn broer Theo: "Toen wij des avonds terugreden van Zundert over de hei, liepen Pa en ik een eind, de zon ging rood onder achter het masthout en de avondlucht weerkaatste in de moerassen (vennen). De hei en het gele en witte en grijze zand waren zo vol toon en stemming, zie, er zijn sommige ogenblikken in het leven dat alles, ook binnen in ons, vrede en stemming is, en het ganse leven ons voorkomt als een weg door de hei te zijn, maar dit is niet altijd zo." Ook schreef hij: "Als het niet regent, ga ik elke dag naar buiten, meest op de hei". Hij maakte ook nachtelijke wandelingen over de hei. Dan moet de nachtelijke sterrenhemel, dat weet ik ook uit eigen ervaring, een overweldigende indruk op hem hebben gemaakt. Dat brengt mij bij de door hem geschilderde 'nachtelijke hemel' (zie foto) die op mij nog altijd een overdonderende indruk maakt. De grote nachtelijke hemel met daarin opgenomen het kleine dorpje! Je kunt hieruit opmaken dat Vincent van Gogh een kosmisch bewustzijn had en beseftte dat alles één groot geheel vormt dat constant in beweging en verandering is. Hij ging soms helemaal op in de natuur. Hij schrijft: "Ik heb momenten van verschrikkelijke luciditeit (helderheid) nu de natuur op het ogenblik zo mooi is en dan ben ik me niet meer van mezelf bewust en komt het schilderen in me op als een droom."

Ik herken de heerlijke rust die de bloeiende paarse heide ook voor mij uitstraalt! Ik was, zoals gezegd, afgelopen juli en augustus dan ook vaak te vinden in de heidevelden in de buurt van de Witte Giersbergen, waar zowel jonge stuifduinheide als oude heide met korstmossen te vinden is. We hebben het hier dan over droge heide op zeer schrale, kalkarme, dus zure zandgrond, waar vooral Struikheide (*Calluna vulgaris*) groeit, terwijl op natte heide vooral Dopheide (*Erica tetralix*) te vinden is.

Waar nu de struikheide groeit is al meer dan 10.000 jaar geleden op het einde van de laatste ijstijd een langgerekte, zuidwest-noordoost georiënteerde vrij vlakke dekzandrug opgestoven vanuit het toenmalige brede rivierdal van de door het landschap kronkelende Oude Maas. Daarna zijn op de hogere delen van deze zandrug grote eiken- berkenbossen ontstaan. Vanaf omstreeks 900 wordt het gebied nabij de hogere zandrug in toenemende mate bewoond. Door houtkap en o.a. beweiding door varkens die dol zijn op eikels verdwenen geleidelijk de eiken-berkenbossen en ontwikkelden er zich grote heidevelden. Door het eeuwenlang plaggen van deze heide en overbeweiding door schapen kreeg de wind weer vat op deze zandrug en ontstonden er stuifduinen.

Vanaf omstreeks 1900 werd er steeds meer kunstmest ingezet voor de landbouw en was de mest van de schapen die 's nachts in de potstal werd achtergelaten in de met heideplaggen bestrooide stal niet meer nodig. Toen werden er op de heidevelden stelselmatig op grootschalige wijze Grove dennen (*Pinus sylvestris*) aangeplant niet alleen om het stuifzand tot staan te brengen, maar ook om als stuthout voor de kolenmijnen verkocht te worden. Daardoor verdwenen de meeste heidevelden. Op de nog overblijvende heide schoten vervolgens op natuurlijke wijze snelgroeiende vliegdennen op. Zo'n vliegdennen die de ruimte krijgt om zijn takken te ontplooiën is ook een prachtige boom om te zien (zie foto).

Enkele jaren geleden heeft Natuurmonumenten een aantal bossen gekapt om het stuifzand weer aan het stuiven te krijgen en ook de heide weer een kans te geven. Als de mens niet zou ingrijpen, herstelt zich uiteindelijk overal weer het dennenbos en uiteindelijk ook het eiken-berkenbos. Daarom zet Natuurmonumenten de heideschappen weer in en zullen er ook regelmatig snelgroeiende jonge dennen moeten worden verwijderd om nieuwe bosvorming op de heide te voorkomen.

Op plekken in de luwte waar de wind geen vat heeft op het stuifzand, verschijnt al spoedig een pioniervegetatie. Deze bestaat voornamelijk uit het zodenvormende, blauwgroene Buntgras dat een echt zandbinder is en de zich met lange uitlopers door het zand rijgende Zandzegge en Ruig haarmos met aan de bladtopen een glashaar om het felle zonlicht te kunnen verstrooien en verder de elders zeldzame korstmossen zoals Rendiermossen en Bekermossen. Deze planten zijn in staat de stuivende zandbodem weer vast te leggen en een enigszins humeuze bodem te vormen, waarop zich vervolgens weer jonge heide kan ontwikkelen. Op oude heideterreinen vind je op verschillende plaatsen grote open cirkels met vingerdikke, dode, zwartachtige takken. Dat zijn plaatsen waar een oude heidestruik is afgestorven. Heidestruiken kunnen wel 30 à 40 jaar oud worden. De hoofdtakken van een oude heidestruik kunnen vingerdik worden en een halve meter of meer hoog worden. De zijtakken groeien opzij uit om zo veel mogelijk zonlicht op te vangen en stoelen naar opzij uit met bijwortels. Een volwassen heidestruik vormt een mooie, grote bolvormige struik die steeds verder uitstoelt. Daar waar de wat oudere struiken wat openvallen, ontwikkelt zich Heideklauwtjesmos onder de struik dat als een soort spons regenwater kan vasthouden.

Het is verbazingwekkend hoe struikheide zich kan handhaven op deze droge, zeer voedselarme en zure zandgrond, waar de temperatuur op een zomermiddag kan oplopen tot meer dan vijftig graden.

Bij nadere kennismaking blijkt dat de altijd groenblijvende struikheide allerlei aanpassingen heeft ontwikkeld om zich in dit milieu te kunnen handhaven. Ze heeft bijvoorbeeld kleine, leerachtige blaadjes met een naar binnengerolde rand die in droge tijden elkaar overlappen als dakpannen om zo de verdamping van water zo veel mogelijk te kunnen beperken. Struikheide voelt zich thuis op een fosfaat- en nitraatarme bodem. De houtige stengels van de heide bevatten veel looistoffen. De karige, zeer zure strooisellaag is dan ook moeilijk te verteren. In een dergelijk zuur milieu voelen regenwormen en de meeste bacteriën zich niet thuis. In dit milieu houden voornamelijk schimmels (zwammen) en kleine bodemdiertjes, zoals mijten en springstaarten, zich bezig met de omzetting van de zure strooisellaag in humus. Schimmels groeien in draden die enkele centimeters tot enkele meters lang kunnen zijn. Bepaalde schimmels zijn vergroeid met de wortels van de heidestruiken.

Mycorrhiza wordt dit verschijnsel genoemd. Deze schimmels vergroten niet alleen het bereik van de wortels van de heidestruiken, maar helpen de heidestruiken bij de opname van water en voedingsstoffen uit de bodem (o.a. fosfaat). Gelijktijdig voorzien de heidestruiken de schimmels van de benodigde suikers (koolhydraten) die in de groene blaadjes wordt geproduceerd.

Als het regent op de hoger gelegen zandgronden zakt het licht zure regenwater, dat in de atmosfeer koolzuur (koolstofdioxide) heeft opgenomen, naar beneden en neemt gelijktijdig humus, waaruit veel humuszuren vrijkomen mee naar beneden. Door al deze zure omstandigheden worden de zandkorrels, die bestaan uit kwarts (afslippsel van graniet) met een dun laagje ijzeroxide eromheen, uitgeloozd. Daardoor komen er ook ijzerverbindingen vrij. Hierdoor ontstaat er in de bodem een uitgeloozde, loodgrijze uitspoelingslaag (de bruine ijzeroxidehuidjes rond de kwartskorrels zijn immers verdwenen), die na enige decimeters overgaat in een rood-bruine inspoelingslaag met uitgespoelde humus en ijzerverbindingen (ook wel 'oerbank' genoemd) met daaronder weer het normale gelige minerale zand, waarin zich soms nog enkele humeuze laagjes bevinden. Zo'n uitgeloozde bodem die altijd onder oude heidegebieden te vinden is, noemt men een podzolbodem. Podzol is Russisch en betekent zoiets als 'asgrijze bodem'. (zie foto).

Een groot deel van de Loonse en Drunense Duinen bestaat momenteel uit vrij laag gelegen, uitgestoven vlakke gebieden. Het zand is hier op sommige plaatsen tot op de harde, koffie-bruine oerbank weggestoven. Daar ligt de bruine oerlaag aan de oppervlakte. Spoel nu de film terug! Denk de uitspoelingslaag er weer bovenop. Dan krijg je een idee hoe hoog de oorspronkelijke dekzandrug geweest moet zijn! En kijk dan eens om je heen, want bij uitstuivingen behoren natuurlijk ook opstuivingen. Waar zich vroeger eikenbomen bevonden (vaak langs oude nu nog te traceren wegen dwars door de duinen) werd het stuifzand tegengehouden en ontstonden stuifzandheuvelds, waar de takken van eeuwenoude eiken nog vaak boven uitgroeien! Vergeet echter niet, dat deze zandverstuivingen nog steeds plaatsvinden. Geologisch (aardkundig) gezien, zijn nog 'levende' zandverstuivingen in binnenlandse duinen een heel bijzonder verschijnsel. De dynamiek van het stuivende zand in wisselwerking met pioniervegetaties, stuifzandheide, jonge en oude struikheide en zich weer ontwikkelend jong bos is biologisch gezien ook buitengewoon fascinerend.

De Loonse en Drunense Duinen zijn dus terecht aangewezen als een 'Europees Natuurgebied', dus een te beschermen natuurgebied dat ook vanuit Europees perspectief uniek en bijzonder waardevol is.

(Cees van der Meijden)

Foto,s: Cees van der Meijden

Kruin van een eeuwenoude zomereik

foto: Wilhelmiën Marti

EEN MOESTUIN IN HET BREEVELDPERK!

Het is alweer ruim een jaar geleden dat enkele buurtbewoners naar aanleiding van de landelijke burendag de koppen bij elkaar staken om iets te bedenken wat in de buurt zeker zou aanslaan. En al gauw werd het idee geopperd om een gezamenlijke moestuin te gaan opzetten. Nu is dat makkelijker gezegd dan gedaan en er werd eerst maar eens met de gemeente contact opgenomen. Deze stond zeer positief tegenover onze plannen en in goed overleg kregen we een mooi stukje in het aangrenzende Breeveldpark toegewezen om daar een moestuintje te gaan verwezenlijken.

Mede door financiële ondersteuning van gemeente en Oranjefonds konden we gaan graven, spitten, een hekwerk plaatsen en een grove indeling van het tuintje van zo'n vijftig vierkante meter gaan maken. Aanvankelijk is al dat werk gedaan door enkele enthousiastelingen, maar al gauw trok die noeste arbeid de aandacht van mensen die in de aanliggende huizen wonen en ook van de vele voorbijgangers. Het tuintje is namelijk prachtig centraal gelegen in een mooi zonnig stukje van het park tussen Lissabonring, Kopenhagenstraat en Londenring.

Na al die voorbereidingen is er in het voorjaar ook gezaaid en gepoot en inmiddels groeide de groep moestuinliefhebbers gestaag. En wat we voor ogen hadden, namelijk buurtbewoners en zeker ook hun kinderen laten zien, voelen, ruiken en proeven van al wat groeit en ook nog eens eetbaar is, kreeg werkelijk vorm.

Er is geoogst, jawell! En in heel wat huishoudens is ook geregeld wat op het dagelijkse menu verschenen: sla, bonen, bieten, aardappelen, kool, rabarber, andijvie, spinazie. Wat heel voorzichtig begon als een soort van experiment heeft in korte tijd een groot draagvlak in de buurt gekregen.

En het leuke is dat dit niet alleen maar voor de volwassenen geldt, maar dat ook veel kinderen plezier beleven in het tuintje.

Ze mogen graven en planten en ervaren spelenderwijs hoe alles wat je bij de groenteboer koopt, gewoon groeit, rijpt en geplukt, afgesneden of uitgegraven kan worden. En dankzij de kinderen zijn er ook leuke bloemen in het tuintje te bewonderen geweest, van kleine afrikaantjes tot en met prachtige grote zonnebloemen. Wij kijken terug op een bijzonder geslaagd eerste jaar en met de steeds maar groeiende groep vrijwilligers kijken we al vooruit naar een nieuw jaar vol groei en bloei en veel moestuinplezier.

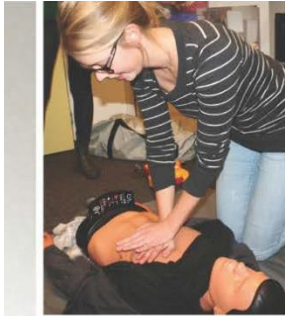
(Peter de Wit)

Zonnebloempitten voor de voedertafel.

- Op duurzame geteeld door Fa Valckx, aangesloten bij de stichting Veldleeuwerik, promotor van duurzame akkerbouw;
- Eigen teelt van Nederlandse bodem;
- Op duurzame wijze nagedroogd, daardoor lang te bewaren;
- Op duurzame wijze logistiek verwerkt;
- Géén gebruik van neonicotonoiden: noch in het zaaigoed noch bij de teelt.
- Ook geschikt voor alle andere die van zonnepitten houden;
- In zakken van 15 Kilo á € 22,50.
- Af te halen in Hedikhuizen na telefonische afspraak via Geert Schalken: 06 12 33 06 13
- Nog meer weten? Google: *firma Valckx zonnepitten.*

Wij verzorgen opleidingen voor
BHV, EHBO, Reanimatie, AED bediening

Alles afgestemd op uw
specifieke bedrijfsrisico's

BedrijfsHulpVerlening

www.jb-bedrijfshulpverlening.nl

Chrysantenstraat 41, Drunen | Tel. 0416 - 377849
06 - 37304208

Kopergroenzwam

foto: Wilhelmine Marti

